

ثواب این اثر نثار روح آنان که در راه
عقیده جهاد کردند و به لقای حق رسیدند؛
و به خواهرم طاهره و برادرم حمیدرضا.

پیشگفتار چاپ دوازدهم

کتابی که پیش رو دارید نوشتاری است درباره تاریخ آموزش و پرورش ایران؛ متنی که در جستجوی «حقیقت» پدیده‌های اجتماعی و تاریخی است، و بر اساس یافته‌ها، داده‌ها، اسناد معتبر و قابل قبول مورخان و تاریخ‌نویسان نگاشته شده است. البته وقایع اجتماعی و تاریخی به خودی خود رخ نمی‌دهند، بلکه در بستر حوادث اجتماعی و تاریخی گروه‌های انسانی به وجود می‌آیند. بر این اساس، وقتی نظام آموزش و پرورش قوم و ملتی در مسیر پرتلاطم تاریخ، فراز و فرودهای بی‌شماری را تجربه می‌کند هم بنا به اوضاع و احوال و شرایط محیطی و هم بسته به موقعیتهای فکری، اجتماعی و سیاسی و اقتصادی، منابع و مصالحی را از مسیر خویش برمی‌گزیند و پس از جذب و تحلیل به شکلهای گوناگون در کلیت ساختار خود به کار می‌گیرد.

مبادی و سرچشمه‌های آموزش و پرورش ایران، از دیرباز، با باورها، نظام ارزشها و مفاهیمی مرتبط شده که از آنها به خیر و شر تعبیر می‌شود و هر کدام مبتنی بر نیازی خاص و بازتاب آرزوهای ملی است؛ این نظام آموزشی توانسته با جذب تجربه‌های گوناگون، در گذر ایام، به حیات تکاملی خویش ادامه دهد.

نظام آموزش و پرورش به مثابه محتوا و ظرف انتقال، پالایش و توسعه فرهنگ یک ملت عمل می‌کند و پدیدآورنده هویت فرهنگی جامعه است. هویت فرهنگی همیشه به عنوان حادثترین مسئله انسان در ادوار تاریخی جلوه گر می‌شود. جستجوی هویت فرهنگی به عنوان یک اصل، تنها در افق سیر تاریخی فرهنگ و تمدن بشری ممکن می‌شود. بنابراین، برای تأیید و تثبیت هویت فرهنگی و شناخت

تفاوت‌های آن، شناخت تاریخ و اسم غالب و حاکم بر ادوار تاریخی الزامی است؛ چرا که هر ملت و جامعه تاریخی دارد که در آن تاریخ و با آن تاریخ هویت خاص خود را پیدا می‌کند. در این راستا محتوای کتابهای تاریخ و آموزش تاریخ در نظام آموزشی به مثابه نافذترین وسیله تثبیت و تأیید، یا تزلزل و تحریف گذشته و هویت فرهنگی یک ملت عمل می‌کند.

این کتاب با توجه به ضرورت‌های زمانی و ویژگیهای دانشجویان رشته‌های علوم تربیتی تدوین و تألیف شده است؛ بنابراین، در چاپ جدید آن، با توجه به ویژگیهای مخاطب، بر آن شدیم تا مطالب و نکاتی به فصل چهارم بیفزاییم. امید است این مطالب بر افزوده بر چاپ جدید کتاب، دانشجویان و علاقه‌مندان تاریخ آموزش و پرورش ایران را به کار آید.

پیشگفتار

کتابی که اینک در دسترس خواننده گرامی است، نگاهی به تاریخ آموزش و پرورش ایران قبل و بعد از ظهور اسلام است. کوشش شده است تا مجموعه حاضر گلچینی از دقیق‌ترین و مفیدترین مطالب در باب آموزش و پرورش این مرز و بوم باشد؛ اما کاری مشکل‌تر از این نیست که بخواهیم تاریخ گذشته خود را تبیین نماییم؛ زیرا شاید آنچه به نظر ما فرعی و بی‌اهمیت است، برای کسانی که خود نظاره‌گران و بازیگران اصلی صحنه بوده‌اند، مهم می‌نمود و برعکس، آنچه ما مهم و اساسی تلقی می‌کنیم، برای مردم آن دوره، فرعی و بی‌اهمیت جلوه می‌کرد، چرا که مورخ میان «حال» که در آن فکر، مطالعه و زندگی می‌کند و «گذشته» که موضوع کار و بررسی وی است در سیر دائمی است. در هر حال، دانش تاریخ، مسئول تبیین هویت گذشته است و این ویژگی باید همواره مدنظر قرار گرفته و به عنوان گذشته شناخته شود؛ اما نباید از نظر دور داشت که این گذشته برای کسانی که به مثابه «حال» در آن می‌زیسته‌اند، معنی و مفهوم دیگری داشت و معرف واقعیت دیگری بود. جامعه و عناصر تشکیل‌دهنده آن نمی‌تواند جدا از بررسی گذشته مورد توجه و مطالعه قرار گیرد. این بررسی و مطالعه تاریخی باید در روشن شدن سوابق زندگی اجتماعی و تأثیر انکارناپذیر آن در تبیین و فهم «حال و آینده» و نیز تمام شئون اجتماعی، نقش اساسی داشته باشد.

بدون تردید، یکی از ارکان اساسی تکوین، توسعه و انتقال عناصر فرهنگی جامعه، نظام تربیتی آن است؛ لذا «هنگامی که چگونگی تکوین و توسعه نظام‌های تربیتی را بررسی می‌کنیم، خواهیم دید که آنها به مذهب، سازمان سیاسی، سطح علوم و وضعیت اجتماعی بستگی دارند».^۱ حال، چنانچه نظام آموزش و پرورش از تمام این امور و علل تاریخی آن جدا گردد، فهم و درک آن غیرممکن خواهد بود. جهت‌گیریهای تعلیم و تربیت، دستوری^۲ است و روی به آینده دارد؛ اما تا

1. Durkheim, Émile, *Education et sociologie*, p. 8.

2. normative

تصویری روشن و دقیق از آموزش و پرورش گذشته و حال نداشته باشیم، آینده تار و مبهم می‌نماید. تنها با نگاه و بررسی انتقادی نسبت به آنچه وجود داشته و آنچه وجود دارد، می‌توان امیدوار بود روزی به آنچه باید باشد نزدیک شویم؛ لذا تنها با تحقیق و مطالعه «گذشته» می‌توانیم از آینده پیشی گیریم و حال را درک کنیم و بدین سان مطالعه تاریخ آموزش و پرورش بهترین راه شناخت آموزش و پرورش است. این گذشته، تنها برای کسانی که آن را بررسی کرده و از آن درس می‌آموزند و چگونگی استفاده از آن را می‌دانند، می‌تواند مفید واقع شود.

این مجموعه دارای چهار فصل است: فصل اول حاوی کلیات و انواع دانش تاریخ و رابطه آن با آموزش و پرورش و نیز تعریف و قلمرو تاریخ آموزش و پرورش است؛ فصل دوم حاوی بررسی اوضاع اجتماعی، فرهنگی و آموزشی ایران قبل از اسلام است که به دو دوره قبل از ساسانیان و دوران ساسانیان تقسیم شده، و اهداف آموزش و پرورش در هر دوره مطرح می‌شود. پس از آن به آموزش و پرورش عمومی و ویژگیهای آن و نیز آموزش عالی و زمینه‌ها و اهداف و رشته‌ها و اساتید آن پرداخته می‌شود.

فصل سوم شامل آموزش و پرورش ایران بعد از ظهور اسلام است. در این فصل به تبیین اوضاع اجتماعی، سیاسی و فرهنگی ایران در صدر اسلام پرداخته و چگونگی شکل‌گیری، تحول و تکوین آموزش و پرورش پس از ظهور اسلام در ایران بیان می‌شود.

در فصل چهارم چگونگی پیدایش آموزش و پرورش جدید در ایران بررسی می‌شود. در این فصل ابتدا به شرایط اجتماعی، سیاسی و فرهنگی ایران در زمان برقراری روابط با اروپا و نیز بازتاب این روابط و نهایتاً به بررسی مدارس ابتدایی و متوسطه و عالی جدید در ایران خواهیم پرداخت.

این کتاب برای دانشجویان رشته‌های علوم تربیتی تدوین یافته است؛ لذا مطالب آن با توجه به ضرورت‌های زمانی و ویژگیهای دانشجویان این رشته‌ها تألیف گردیده است. امید است برای دانشجویان مذکور و علاقه‌مندان به تاریخ آموزش و پرورش ایران سودمند واقع شود.